

Róma szent határa és az Aventinus-domb¹

Róma városának szent határa, a *pomerium* mind a vallási, mind a politikai életben nagy jelentőségű volt. Területi határt szabott az állami tisztségviselők hatalmának, kettéválasztva a polgári és a háborús szférát. A katonai jellegű funkciók gyakorlása ezen a határvonalon kívül volt lehetséges; felfegyverzett hadsereg csak egyetlen ünnepélyes alkalomkor, a diadalmenet során léphette át. A katonai szervezettel összefüggő népgyűlés, a *comitia centuriata* is a *pomeriumon* kívül ülhetett össze. A magyar olvasó már korábban is tájékozódhatott azokról a problémákról, amelyek e szent határvonallal kapcsolatban foglalkoztatják a kutatást. Kovács Péter professzor néhány évvel ezelőtt közzétett tanulmányában² összegyűjtve a *pomeriummal* kapcsolatos antik forrásokat, elsősorban azt vizsgálta, milyen régészeti jelenségek utalhatnak a *pomerium* vonalára az egyes coloniákban. Az írást végigkíséri az általában elterjedt felfogás, hogy a *pomerium* megegyezik a város alapításakor a falakat kijelölő körülszántás vonalával, illetve sávjával. Ezt etruszk rítus szerint minden város létrehozásakor megtették, s a falakon belül és kívül hagyott felszántott sávhoz több tilalom is kapcsolódott. Nem lehetett beépíteni, nem lehetett a sávon belül temetkezni stb. Nyilvánvaló, hogy emellett védekezés esetén is lehetett funkciója a falak mentén üresen álló területnek. A rituális és praktikus gyakorlat ilyen elegyedése nem ritka jelenség. A szemlézett források közül azonban mindössze egy olyat találni, amelyik valóban együtt említi a *pomeriumot* és a körülszántás gyakorlatát.³ Többször utal a cikk arra is, hogy *cippusokkal*, *kőoszlopokkal* jelölték a *pomerium* vonalát, ami egy a városfalat követő, jól látható, felszántott sáv esetén meglehetősen minuciózus intézkedés lenne. Ráadásul éppen Róma, a coloniák archetípusa esetében bizonyos,

---

1 Az ismertetés a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2 Kovács Péter: *A pomerium régészete*. In Kovács P. – Szabó Á. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonica* II, 2010, 129–142.

3 Érdekes, hogy a római földmérési szakírók, akik tisztában voltak a városalapítás elméletével és gyakorlatával, nem említik a *pomerium* szót. Mindössze egy helyen, a késő antik, ismeretlen szerzőjű *Commentum*-ban fordul elő (66, 15–17 és 70,2C), de ott is csak a városfal előtti sáv kiméréséről van szó, nem körülszántásról.

hogy a *pomerium* nem egyezett meg a városfal vonalával, nem követte azt. Az ún. *serviusi* falak magukban foglalták Róma hét dombjának egyikét, az Aventinust, de az kívül esett a *pomeriumon*.⁴ Ezt a különös jelenséget vizsgálja *Lisa Marie Mignone* tanulmánya.

A *pomerium* vonalának pontos helyét már *Mommsen* a római topográfia egyik legnehezebb problémájának nevezte, különösen ami a köztársaság korát illeti. *Claudius* császár ugyanis Kr. u. 49-ban kiterjesztette a *pomerium* vonalát, amelyet *cippusokkal* is megjelölt. Ezt követően az *Aventinus* már a szent határon belül állt. A tény, hogy az *Aventinus* korábban nem tartozott a *pomerium* által körbefogott területhez, mind a római régiségbúvárokat, mind a modern kutatókat zavarba ejtette.

Mignone tanulmánya abból indul ki, hogy a *pomerium*, mint határvonal szerepelt a vallási és politikai életben, mégsem volt teljes vonalában vizualizálható. Határvonal szerepe is csupán az elválasztásra korlátozódott, nem lokalizált aktivitásformákat. A *pomeriumon* belüli tevékenységeknek a közrezárt területen belül meghatározott vagy szokásos helyszínei voltak. Ezek miatt a *pomerium* elsősorban nem tapasztalati valóságként, konkrét fizikai voltában jelent meg a római polgárok előtt, hanem tudatukban artikulálódott. Így joggal tehető fel a kérdés, hogy hordozott-e ideológiai tartalmat. A *pomerium* vonalának megváltoztatása, kiterjesztése kifejezetten ritkán történt meg (tulajdonképpen a királyság korától Sulláig változatlan maradt), ez különleges vallási-politikai-ideológiai jelentőséget kölcsönzött az ilyen aktusoknak. Forrásainkban a *pomerium* kiterjesztése mindig összekapcsolódott Róma hatalmának, területének megnövelésével.

Az *Aventinus*, bár a falak is körbeölelték és a város egyik nagy népességű, sűrűn beépített része volt, mégsem került a *pomerium* vonalán belülre. A rómaiak azzal magyarázták ezt aényt, hogy *Remus* az *Aventinust* foglalta el annál a madárjóslnál, amellyel eldöntötték, hogy az ikertestvérek közül ki legyen az alapítandó Róma uralkodója.⁵ A madárjósítás *Romulusnak* kedvezett, *Remus* pedig Róma épülő falainál lelte halálát. Más magyarázatok szerint a plebejusok kivonulása miatt nem került az *Aventinus* a *pomeriumon* belülre. Ez utóbbi esetben minden bizonnyal fordított a helyzet. A plebejusok választása azért esett az *Aventinusra*, mert az kívül állt a megszentelt határvonalon: a Kr. e. V. század elején még *ager publicus* volt.

4 A *Campus Martius* (Mars-mező), ahol a *comitia centuriata* ülésezett, viszont mind a *pomeriumon*, mind a városfalon kívül esett.

5 A város nevét és az első uralkodó személyét eldöntő madárjósítás helyszíne és körülményei régóta vizsgált kérdése az ókortudománynak. Vö. ehhez *Neel, J.: Legendary Rivals: Collegiality and Ambition in the Tales of Early Rome* (Leiden, Brill, 2015) című kötetének második fejezetét, amelyet *Mignone* nem említ tanulmánya vonatkozó helyén.

A császárság idején a *pomerium* veszt jelentőségéből, ugyanis a katonai és polgári hatalom korábbi földrajzi dimenziói elmosódnak. A császár személyében koncentrálódó jogkörök ilyen vagy olyan jellegét már nem választja szét a szent határ, amely így csak néhány szertartás, pl. a diadalmenet esetében őrizi meg korábbi szerepét. Claudius azonban újraértelmezi azt. Annak megörökítésére, hogy az ő uralkodása alatt hosszabb szünet után ismét gyarapodott a Római Birodalom területe, *cippusok* állításával megjelölte és egyúttal meg is nagyobbította a *pomeriumot*. A kőoszlopok feliratai büszkén tudósítottak arról, hogy Claudius kiterjesztette a birodalom határait. A *pomeriumon* belüli terület méretét megkettőzte, s egyúttal a kőoszlopok egy részét is olyan helyeken (pl. Ara Maxima) helyezte el, amelyek kapcsolódtak Róma és saját családja őstörténetéhez. A *pomerium* vonalának megváltoztatása és kijelölése a császári és személyes politikát, a claudiusi hatalomgyakorlást proklamálta.

Claudius döntése, hogy az Aventinus is a *pomeriumon* belülré kerüljön, Mignone szerint két okból fakadhatott. A korai köztársaság idején az Aventinus több alkalommal szolgált a római katonai fölény hirdetésére. A latin szövetségen aratott győzelemre Diana, Vei elfoglalására pedig Iuno Regina itt épült szentélye utalt. Claudius, aki maga is elmélyülten foglalkozott Róma korai történetével, jól tudhatta ezt, s felhasználhatta, hogy áttételesen saját britanniai győzelmeit propagálja. A másik ok a hírhedt Seianus egyik politikai akciójára adott kései reakció lehetett. A Kr. u. 31-es évre szóló consul választást, ahol Seianust is megválasztották, egy felirat alapján az Aventinuson tartották. A különös helyszín (a szokásos a Campus Martius volt) oka annak *pomeriumon* kívüli volta lehetett. Claudius az ilyen, nem rendes körülmények között megtartott választásokat kívánta intézkedésével megakadályozni – legalábbis Mignone tetszetős elképzelése szerint.

Mignone tanulmánya ezen részében rejti el a saját magyarázatát arra, hogy Claudiusig miért hagyták mindig a *pomeriumon* kívül az Aventinust. A *pomeriumhoz* kapcsolódó és a cikk korábbi részeiben hangsúlyozott eszméi, ideológiai tartalom fényében kissé meglepő az a prózai megokolás (saját szóhasználatában: *very practical explanation*), amelyet Mignone nyújt. Véleménye szerint az Aventinus kihagyása révén a dél-itáliai hadszíntéren operáló római seregek és vezérek az egész város(fal) megkerülése nélkül juthattak el olyan fontos helyszínekre, mint Bellona-temploma vagy a Circus Flaminius. A hadseregek elindulása és megérkezése ilyen módon kevesebb vallási eljárás végrehajtását igényelte. A császárkor első századainak töretlen békéje idején Itália nem volt háborús események helyszíne, Claudius ezért nyugodtan belefoglalhatta az Aventinust a *pomeriumon* belüli területbe.

Seneca, aki más tekintetben is kritikus volt Claudius-szal szemben, ironikusan és elutasítóan állt a *pomerium* kiterjesztéséhez. Szavai nyomán az Aventinus és a *pomerium* viszonya a tudóskodó grammatikusok irodalmi játékává vált a későbbi századokban. Claudius intézkedése a politikai motivációkon túl jól magyarázható a régmúlt intézményei iránti rajongásával. Új és később nem használt betűforma bevezetése, a százados játékok időpontjának később figyelmen kívül hagyott újraszámítása és a *pomerium* kiterjesztése mind ezek közé sorolható. Utóbbi sem a domb lakóinak életét, sem a politikai élet működését nem változtatta meg, inkább a császár és a terjeszkedő birodalom hatalmát „reklámozta”. Ebből a szempontból viszont Claudius későbbi utódaiban több követőre talált.

Lisa Marie Mignone: *Rome's pomerium and the Aventine Hill: from auguraculum to imperium sine fine* (Róma pomeriuma és az Aventinus-domb: a madárjósítás helyszínétől a határ nélküli birodalomig.) *Historia* 65/4 (2016) 417–449.

Takács Levente